

ske i njenog pohoda, druga, skrivena i dublja strana te prividno pobjedničke vojske i jeste pornografija, to jest napor da se u svetu opscenih pesmica i »šarenih« devojaka, priguši ili utopi saznanje o nedostatku pravog ljudskog dostojanstva i istinskog samopoštovanja i nadmoćnosti. U tom smislu pornografija je isto što i jedan vid čovekovog poraza, jedna vrsta njegove nemoci da izađe na kraj s bedom svoje egzistencije, jedna vrsta nemogućnosti izbora.

Drugi specifičan oblik ideje o čovekovom porazu i o nemogućnosti izbora ovaploćen je u liku glavnog junaka Grubana Malića i njegovoj neobičnoj sudbini. Po svojim socijalnim karakteristikama, Malić je neko ko nije osuđen na to da trpi poraze u običnom i svakodnevnom smislu te reči. U tom krvavom i nemilosrdnom ratu Gruban Malić, kafedžija i trgovac prezervativima, bavi se poslom koji je siguran i unosan u svakom pogledu. Pa ipak, uprkos tome, i ovaj Bulatovićev junak nije u stanju da se izbori za svoje ljudsko dostojanstvo i svoje samopoštovanje. Jer, dostojanstvo i samopoštovanje nisu nikada i nigde bili u spoljašnjim obeležjima društvenog statusa, nego u unutrašnjem spokojstvu i miru. A upravo to Gruban Malić nije u stanju da nađe. Po svojoj konstituciji već predodređen da traži neku nadoknadu, već samim imenom žigosan kao neko ko je od života prikraćen, Malić je sav u onom grču koji je Adler nazvao natkompenzacijom, to jest u grču jedne prekomerne težnje za važenjem. Svoj mali rast i neuglednu profesiju on bi da nekako nadoknadi time što će postati heroj, što će, dakle, postati neko koga svi istinski uvažavaju.

Tragedija Malićeva je, međutim, u tome što njemu nikako ne polazi za rukom da postane ono za čim žudi. Najviše što Malić može jeste da postane heroj na magarcu. Nevolja Bulatovićevog junaka je u tome što niko ne želi da ga uzme ozbiljno sa svim njegovim grčevitim i prekomernim nastojanjima — ni okupatorski oficiri, a ni ljudi s druge strane barikade, kojima bi on hteo da se pridruži i kojima svim srcem i dušom pripada. Šta sve nesrećni i komični Bulatovićev heroj ne radi da bi od sebe načinio mučenika, pa ipak, na kraju svi njegovi napori odlaze u vetar. Kao što je Don Kihot celog svog veka uzaludno pokušavao da postane vitez, tako Gruban Malić celog svog veka uzaludno pokušava da postane heroj.

univerzalni crtež*

milan damjanović

Crtež ima univerzalni antropološki značaj: oduvek i svuda u ljudskom svetu crtež izvire iz treperenja bića čovekovog kao neki specifični *vibrato*, poput glasa iz tela pevača, pod dejstvom neke stvarnosti koja neposredno pogađa čoveka. To važi za crtež u pradoba, kada ima magijsko dejstvo, ali i za crtež koji ima samo estetsku vrednost u neko pozno kulturno doba. Crtež obeležava okružuje ljudske slobode i tako razgraničuje beskonačnost.

Za umetnika crtež je ispovest ruke što proističe iz samosvojnog ritma i ličnog poteza, ali i trag njegovog izvornog iskustva sa-vibriranja s kolektivnim društvenim kretanjem i, čak, s kosmičkim ritmom i prirodnim silama u jedinstvenoj dijalektici zemlje i sveta. Čudovišna metafora o tome kako potez iz koga nastaje crtež kao umetničko delo obeležava liniju potresa bića umetnikovog, kao što seizmička igla obeležava liniju zemljinih pokreta, postaje neposredna stvarnost dela, primerice u Sezanzovim varijacijama Mont Sainte-Victorie.

Crtež velikih majstora predstavlja »put, magičan i trenu — tan, što se čarolijski kreće od predmeta do oka, i od oka do olovke, neka vrsta refleksnog luka višeg roda« (R. Bayer). Tim lukom uspostavlja se ravnoteža svesnog i nesvesnog u umetniku, ali i neka vrsta poistovećenja crtača i nacrtanog u zajedničkoj osnovi postojanja (bića).

No da li taj refleksni luk isključuje refleksiju umetnika? Svi veliki majstori crteža bili su egzaktni duhovi po snazi svog umetničkog mišljenja i po svojoj »egzaktnoj fantaziji«, kao Direr.

Odatle ne treba izvoditi neku prednost za umetnost crtanja u odnosu na druge umetnosti, već treba uvideti izvornost i univerzalnost crteža.

Crtež u svakoj materiji: na papiru, čak na pesku (kao danas Wil Fränken), na kamenu i drvetu, na kosti i svakom drugom materijalu. Ali crtež ne samo u likovnim umetnostima, već i u svakodnevlju i, čak, u svetu nauke. Postoji *nacrt* u svakodnevnom govoru, ali i u naučnom mišljenju, kao svesna predstava svrhe radnje, kao govorna i sazajnna intencija i kao skica ili projekt naučne teorije. Naš izraz *nacrt* upućuje na čulni aspekt svakog idejnog projekta i na čulni izgled svake naučne i, možda, čak svake filozofske teorije, sve do krajnjeg zahteva da naučna teorija ne bi bila naučna ako se crtežom ne bi mogla prikazati. U starini *idea* je uvek imala čulni, čak, plastični izgled: njen sanskrtski koren -id upućuje na *vid*. Moderno naučno mišljenje po svojoj metodi i svom neopažajnom skrivenom poretku kao da nam oduzima *vid*, ali se tu stvarno zbiva dijalektika skrivanja i otkrivanja.

* Uz izložbu crteža studenata Fakulteta likovnih umetnosti, Dom omladine, Beograd. Ideja te tradicionalne izložbe je delo Dragana Lubarde.

U tome i jeste njegov osobeni ljudski poraz. U tome i jeste njegova osobena nemogućnost izbora. Poput mitskog junaka Sizifa, Malić je osuđen na to da većito i bezuspešno pokušava da postane nešto što po prirodi stvari nikad ne može biti.

Tako se neizbežnost poraza u ljudskoj sudbini prikazuje u Bulatovićevom romanu ne samo iz perspektive zavojevača, nego i iz perspektive jednog od onih koji su porobljeni, neizbežnost poraza — da to još jednom istaknemo — ne na bojnopolju, nego na polju koje je psihološko, pa čak u izvesnom smislu i metafizičko. Tako na Dionisovom licu koje je prvi put s ovim romanom u Bulatovićevom stvaralaštvu ozario smešak, i dalje ima više cinizma nego vedrine.

Gorčinu ovog ciničnog podsmeha ublažava, međutim, distanca koju Bulatović uspostavlja prema svojim likovima. U prirodno satiričnog, sarkastičnog i umetničkog postupka leži jedno takvo distanciranje. Junaci Bulatovićevog romana i njihove sudbine podsećaju zbog toga — da se još jednom iz jedne druge perspektive poslužimo istim poređenjem — na šaroliku povorku u Dionisovoj pratnji, taj praoblik karnevalskih i cirkuskih svečanosti. Dok čitamo ovaj, po mnogo čemu jedinstveni i izuzetni roman, pred našim očima promiče mnoštvo maštovito, groteskno i šaljivo odevenih figura, među kojima se neke posebno izdvajaju svojim tragikomičnim odorama.

Ali, dok prizor karnevalske povorke ostavlja na gledaoca utisak bahantske vedrine i razdraganosti, prizor koji pružaju junaci Bulatovićeve knjige ima u sebi, poput svih prizora poraza i neminovnosti, i nešto turobno. Ne treba se tome mnogo čuditi. Dionis je neobičan i dvostruk bog, a neobičan je i dvostruk i pisac Bulatović. U liku ovog božanstva čudno se prepliću karnevalska razdraganost i vedrina sa sumornim saznanjem o neminovnosti poraza i propadanja. U tom smislu može se slobodno reći da *Heroj na magarcu* predstavlja obrazac dionijske umetnosti, kao što se može za njegovog autora reći da predstavlja pravog i nepatvorenog sledbenika boga Dionisa.

živorad đorđević

JEDNA OD NJEGOVIH SMRTI

*Čini se duboko je tamo gde bdi smrt.
S trozupcem na kapi, pognute glave,
on korača.
Ide sve dublje. I gle! kad podiže skut
čadave dolame procvaše polja jagorčevine plave
i mrkog drača.*

*I gle! kad podiže trepavice ozvezda se svod
i suza niz plavo staklo, ko suza tamnjanike,
lepljivo kanu.
Duboko u drvetu čuje se kako tamni novi god,
dok tri njegove senke žure kroz tužna, kroz polja čemerike,
da nestanu.*

VODENBUBA

*Preobrtio se nenadno u pticu, u konja, u vodenbubu,
a gde je ne zna niko:
u vodi, na zemlji ili vazduhom striže.
Niko ne zna odakle seje život, odakle crnu gubu.
Pod istim su suncem mrtve oči i jasen samoniko,
i stoletnjak zapis oboren i zverka štene liže.*

*On vodenbuba: vladar bezmerne vodene šume
u kojoj se ogleda ptica i konj je žedan iskapi,
sred leta kad tihano gori daljina.
Ode li tad vodenbuba u kosu žila, u lagume;
odleti li ptica visoko i zabaci li konj sapi
ili ugnjili sve što oko vidi, što zastre mesečina?*

*Primititi ga nećeš kad crn i mokar otkasa,
ni kad iz toplog voska prema nebu sukne,
ni kada vinograd kropi, povrlja žito i zoblje žir
pred zaranke kad prska leto u požaru jedra klasa.
Zgrčen nećeš čuti kad ti nad čelom lupi kopitom, frkne
i, kosimice noseći glavu, u zlatan odjezdi vir.*

dušan lazičić

OPSTAJU LI UZDANICE

*kažu da su mu deca u kući tepala crveni vo. briga me
lažu ti. nije podsticaj ni za svađu. niti je vo da
osemeni niti je rumen da lopi krvlju. u truleži iznutrice
dovolja menažerija. lobanja im pest a lakat koren
repa. smucaju se usplahireni dužinom temelja. limeni
petao kruni kupolu-nedonošče.
(biv. ženska gimnazija)*